

prensió real només s'assolirà en el moment de la seva realització en la comunitat moral. El fi assolible del desenvolupament de l'estat de dret serà la comunitat moral (*böheres Leben*).

Fichte abandonarà la teoria del contracte definitivament el 1813, on la influència de la moral sobre la teoria del dret arribarà al seu punt més alt des de 1794. La solució que es plantejarà és que el poder es posi en mans dels millors i d'aquells amb més penetració moral. Aquests tindran com a finalitat formar el poble per a la llibertat, de manera que es pugui discutir públicament respecte al dret. D'aquí sorgiran els propis governants, aquells que demostrin un millor coneixement. Els fins de l'educació seran tant la llibertat interna, a partir de la comprensió del lloc que ocupa cada individu en el tot, com la llibertat externa, en la distribució dels individus en les diferents professions i papers social.

Finalment, donada la importància de la història en la filosofia tardana de Fichte, tracta Verwey en aquest tema específicament. La historicitat es basa en el fet que la raó humana sigui finita. Presenta així una dualitat d'espontaneïtat —la nostra determinació a ser lliures— i receptivitat —el nostre lligam amb l'experiència—. L'oposició entre el Jo i el No-Jo, que fins 1800 no podia derivar-se d'un principi superior, no permetia una conciliació d'aquella contradicció, ja que portava a un procés lineal a l'infinit semblant als treballs de Sísif. A partir de 1800, Fichte soluciona l'absurd amb la consideració de la participació originària natura/llibertat com a condició de l'aparició de l'absolut i de la seva completa imatge. A partir d'aquesta concepció, pot Fichte esbossar una filosofia de la història. Mitjançant la doctrina de la ciència entra en comunicació l'esfera del fet que es fonamenta i el fi («telos») que li dóna sentit: la realitat futura. L'estadi cultural i educatiu de cada poble serà la mesura del seu nivell de desenvolupament vers el fi comú de la instauració del *regne del dret* (*Reich des Rechts*). Amb aquest criteri podrà jutjar-se la idoneïtat de cadascun dels pobles i de la seva tradició històri-

ca. Aquest serà el plantejament de la dualitat «receptivitat i espontaneïtat» el 1813: la dialèctica entre l'*arkhé* (poble) i el *telos* (regne del dret).

Verwey acaba l'obra amb un breu estudi del dret internacional a Fichte, on mostra novament com algunes de les qüestions deficientment solucionades al període de Jena troben una adequada deducció a partir de les darreres exposicions de la doctrina de la ciència.

Com espero haver fet veure, l'obra de Verwey ens brinda una detallada panoràmica de la problemàtica social en l'evolució del pensament de Fichte. La vertebració al voltant del fonament transcendent dóna una perspectiva molt interessant i sistemàtica del tot. Llàstima que la densitat inevitable de l'argumentació faci sovint difícil de veure'n les seves línies directrius, que he tractat de reconstruir en aquesta ressenya. Un altre mèrit de l'obra de Verwey és que aconsegueix aproximar el pensament de Fichte a problemes ben actuals. També és interessant la comparació que fa d'algunes tesis amb altres posicions, com ara el liberalisme o el socialisme. Tot això permet al lector contemporani reviu amb intensitat l'innegable potencial del pensament de Fichte.

R. Coletas

A. RENAUT, *Le Système du Droit. Philosophie et droit dans la pensée de Fichte*, Paris, Presses Universitaires de France, 1987.

La tesi hermenèutica de Renaut és tant estimulant i ben argumentada com difícil de desvincular de les pròpies posicions filosòfopolítiques de l'autor. El *Faktum* del que parteix és que el 1796 la Doctrina del Dret de Fichte ocupa, en el sistema de la filosofia derivat del *Fonament de la Doctrina de la ciència* del 1794 i reescrit en la *WL-Nova Methodo* de 1797, el punt mig entre la Doctrina de la Natura i la Doctrina dels Costums. D'aquest lloc central en sentit arquitectònic se'n dedueix en un sentit més fort el d'*Übergang*, passatge

o trànsit de l'escissió de filosofia teòrica i filosofia pràctica que obstaculitzava l'assoliment kantian d'un únic sistema de la filosofia transcendental. Aquest sistema, que a la *Crítica del judici* de Kant no era sinó una idea regulativa simbolitzada per la comunicabilitat universal de l'estètica, esdevé a la *Grundlage des Naturrechts* (GNR) fichteana un concepte amb valor constitutiu, articulad entorn la relació d'intersubjectivitat jurídica: un «sistema del dret». La coherència filosòfica i el potencial emancipador de la síntesi jurídica de natura i llibertat de 1796, que després hauria estat abandonada per Fichte per raons alienes a la reflexió sobre el dret, en fan d'altra banda un referent privilegiat en la revalorització contemporània de la noció d'uns drets i llibertats inalienables de l'home —revalorització de la qual el propi Renaut, com a membre destacat de l'anomenat grup de Caen, n'és un dels promotors.

En la primera part de *Le système du Droit* s'explicita la gènesi i l'estructura de l'arquitectònica de la raó jurídica al Fichte de 1796: al capítol I, *La síntesi jurídica*, com s'ha d'articular la reflexió sobre el dret (sistematicitat interna) per a operar la unificació de la filosofia (sistematicitat externa). A continuació, els camins que dugueren Fichte a la convenció que, contra les posicions de Kant a la KU i Schiller a les *Cartes sobre l'educació estètica*, l'*Übergang* de la llibertat a la natura ha de ser jurídic i no estètic (capítol II, *De l'estètica al dret*). Finalment la qüestió, essencial per al propòsit de Renaut de mostrar l'articulació de la reflexió jurídica i la pràctica política, de com la construcció d'aquest *Übergang* exigeix no només la fonamentació del dret (filosofia pura del dret) sinó la deducció de les condicions de possibilitat de la seva aplicació en el món sensible (capítol III, *Del dret a la política*). La segona i tercera parts del llibre de Renaut reproduïen la divisió dins el moment pròpiament filosòfic del GNR: Crítica de la raó jurídica, Doctrina del dret. La Crítica de la raó jurídica inclou la deducció de la intersubjectivitat jurídica des del Jo o deducció metafísica en sentit kantian (capí-

tol I de la segona part), i la deducció de l'aplicabilitat del concepte del dret a l'experiència, kantianament, la deducció transcendental —altrament dit, per què, malgrat la tercera antinòmia de la KrV, hi ha d'haver un fenomen de la llibertat (capítol II, *Fenomenologia de la llibertat*). L'estatut mitjancer de la Doctrina del dret demana la seva autonomia respecte la moral, però també respecte la història entesa en el sentit kantian d'un mecanisme natural de progrés (capítol III, *Vers una teoria pura del dret*). En la tercera i última part, Renaut fa el test final a la consistència interna del sistema de 1796, presentat com la solució d'una antinòmia entre el liberalisme de Locke i l'absolutisme hobbesià que n'eviti les respectives «degeneracions» en l'anarquisme i el totalitarisme (capítols I i II), i amb una atenció especial als suposats punts febles o aporètics de la síntesi —el contracte social com a esquematització del concepte d'intersubjectivitat jurídica, l'articulació entre el nivell formal i el material, el problema de l'eforat com a contrapoder a l'Estat mancat de capacitat executiva (capítol III, *La síntesi republicana*).

A l'hora d'avaluar-ne les conclusions (pp. 447-460), convé d'antuvi tenir en compte la reconeguda dependència de l'obra de Renaut respecte els arguments del seu mestre A. Philonenko en l'ordre de la historiografia filosòfica, especialment pel que fa a la l'èmfasi en el paper fonamentador de la intersubjectivitat jurídica i el conseqüent estatut mitjancer de la doctrina del dret (i no l'estètica ni la religió) respecte el sistema de la filosofia del primer Fichte (p. 163 i ss.). Renaut va però més lluny que Philonenko en l'oposició a les interpretacions estrictament continuistes dels escrits del període de Iena respecte les obres berlineses (p. 30). En efecte, així com a *La liberté humaine dans la philosophie de Fichte* Philonenko interpreta la *Grundlage* de 1794 com el lloc de l'elevació de la *dóxa* o consciència comuna al rang de veritat filosòfica i la deducció de la intersubjectivitat, a *L'oeuvre de Fichte* es constata la ruptura que, respecte l'obra de 1794 i la WL-NM de 1798, representen les WL de

1801 i de 1804, en les quals Fichte emprèn el camí de l'especulació vers un absolut de tipus religió inaccessible a la consciència comuna. Renaut argumenta que aquesta solució de continuïtat en la sèrie de les diverses exposicions dels principis de la WL determina, en raó del lligam deductiu que uneix les obres de fonamentació estricta i les de derivació conceptual de les disciplines particulars, una discontinuïtat anàloga —més matisada a Philonenko— entre el sistema del dret de 1796-7 i el discurs jurídic posterior. Així s'explicaria la desaparició de la temàtica de l'*Übergang* i la substitució de la síntesi jurídica en favor d'una síntesi religiosa, suggerida en les obres de maduresa com l'*Exhortació a la vida benaurada* de 1806. Aquesta línia hermenèutica de Renaut no és tanmateix mancada de dificultats serioses: no només menysté el fet textual innegable que la síntesi religiosa és també apuntada al programa filosòfic del final de la WL-NM, sinó que la pròpia tesi interpretativa queda en suspens en el moment de la redacció de *Le Système du Droit* (1986), a l'espera d'anàlisis més exhaustives de les WL de 1801 i 1804 així com de l'acompliment de la tasca filologicocrítica sobre la *Rechtslehre* de 1812 —llavors només disponible en la versió com a mínim dubtosa d'I. H. Fichte— per part de l'equip reunit entorn R. Lauth. Encara més, la suposada autonomia en la filosofia fichteana dels nivells apriorics de fonamentació i deducció respecte el nivell de concreció on és la política ha de ser relativitzada per Renaut (p. 455), ja que obstaculitza el recurs a una explicació semblant pel que fa a qüestions que involucren el passatge entre ambdós àmbits. Així el pas del model internacionalista, contractualista i democràtic del GNR, en què la tutela de l'Estat ateny únicament l'exterioritat jurídica, a la justificació d'una suspensió dels principis democràtics a l'albir d'un dictador (*Zwingherr*), intèrpret privilegiat de l'esperit de la comunitat nacional, i l'extensió de la coacció estatal al terreny educatiu —als *Discursos a la nació alemanya* de 1807 i la *Staatslehre* de

1813. Però l'evolució política de Fichte vers posicions autoritàries no és l'objectiu principal de Renaut aquí, excepte en la mesura en que apunta a una «coixesa» o almenys al caràcter provisional de la síntesi democraticorepublicana de 1796 (pp. 18-19), eventualitat que el mateix Renaut considera objectivament refutada al llarg de l'obra que ens ocupa.

El posicionament decidit de Renaut en el costat rupturista del debat sobre l'itinerari del pensament fichteà sembla així operar en direccions oposades, recolzant i alhora problematitzant els arguments de *Le Système du Droit*. D'una banda, la síntesi jurídica del GNR és vista com la culminació dels ideals il·lustrats de la primera etapa de Fichte (pp. 298-299), en tant que compatibilitza les exigències socialistes o absolutistes (defensa dels interessos comuns) i liberals (respecte dels drets individuals), arrelada en el moment fonamentador de les primeres WL (on la intersubjectivitat és deduïda com a condició de possibilitat de la consciència individual). Junta a la doble independització del dret respecte la moral i la història (pp. 224 i ss.), que permet superar les dificultats teòriques de les *Contribucions* de 1793 (intrusió de la legalitat jurídica en la llibertat moral) i alhora del providencialisme kantia (el progrés com a lògica immanent a la història, intrusió de la legalitat natural en la llibertat), tot plegat condueix Renaut a fer valer la primera filosofia fichteana com a veritable «sistema de la llibertat» —en la mesura en que «fa possible la realització de la llibertat en el món sensible». En aquest sentit, i rebutjant l'afirmació de P.-Ph. Druet que aital realització no és totalment exigida pel GNR, que degeneraria així en un positivisme jurídic, Renaut (p. 451) emfatitza el «fa possible»: no obstant la seva especificitat respecte la moral, la reflexió jurídica continua pertanyent a la filosofia pràctica, i la realització dels conceptes pràctics mai no és del tot assolida —donat que els homes no són sants, sinó éssers finits, incapaços de subsumir totalment les seves accions als fins de la raó pura pràctica. La tasca del filòsof acaba

doncs en el nivell de la determinació de les condicions d'aplicabilitat del concepte, romanent el nivell material o de concreció una Idea o tasca infinita. La síntesi és, per tant, *formalment* reeixida, en la mesura en que Fichte ha determinat perfectament el contingut del concepte d'un Estat de dret, que així ja no és una *Idea* en sentit kantia; sí que ho és la *realització* efectiva d'aital síntesi en els Estats concrets.

Ara bé, com apuntàvem més amunt, el mateix èxit en la determinació de la possibilitat del desitjat *Übergang* en la síntesi de 1796 fa prou enigmàtic el seu abandonament i, en general, l'evolució posterior del pensament polític de Fichte. Dificultat que s'estalvien les interpretacions continuistes tot emfasitzant sia el desplegament inevitable del concepte de nació, que segons aitals interpretacions ja és central en el GNR, sia l'*Aufhebung* totalitària de les apories d'aquesta darrera obra i de la teoria política burgesa en general, com a claus del nacionalisme autoritari del Fichte madur «internes» al pensament jurídic. Renaut (pp. 16, 448) assumeix la problemàtica d'aquesta evolució per la seva defensa de la coherència del sistema de 1796, evitant caure en interpretacions circumstancials i/o psicologistes —l'amargor per l'acusació d'ateisme i la conseqüent expulsió de l'olimp filosòfic, la desesperació enfront una època massa «egoïsta» per entendre'l o l'enfonsament de la comunitat alemanya davant l'exèrcit napoleònic. En canvi, aventura (pp. 445 i ss.) la possible influència en la concepció de la política de Fichte d'un canvi en la seva filosofia de la història: d'una concepció eminentment pràctica, segons la qual el futur només contindrà el que nosaltres hi posem, a un quasi hegelianisme, mitjançant la introducció de la idea d'un *Weltplan* o pla de l'univers i el conseqüent reforçament del paper polític dels grans homes, coneixedors d'aital racionalitat històrica. Al prefaci de la seva traducció dels *Trets fonamentals de època contemporània* de 1805, obra en que es consumaria aquest suposat gir, I. Radrizzani observarà a Renaut que cal emfasitzar, contra Hegel, l'esta-

tut transcendental d'aquest *Weltplan* i amb ell el manteniment del caràcter teleològic de la filosofia fichteana de la història. L'objecció no sembla prou contundent a Renaut, en la mesura en que hom pot mantenir les diferències amb el hegelianisme (el *Weltplan* fichteà, en tant que hipotètic, determina una «quasi necessitat» i no una necessitat absoluta) i concedir que Fichte mai no abandona del tot la seva visió pràctica de l'evolució humana; n'hi ha prou però amb que el pla *a priori* sigui una possibilitat lògica, que la història real pot falsejar però també confirmar (com sembla que fou el cas), per parlar d'una transformació important en el concepte de la història de Fichte —un apropament, doncs, no a Hegel sinó a Kant i la visió de la *Idea d'una història universal en sentit cosmopolita* i *La pau perpètua* del progrés històric com a «astúcia de la natura», visió fins llavors rebutjada per Fichte en nom d'una llibertat essencial de la praxis humana (pp. 243-252). Aital transformació no respondria a una lògica evolutiva implacable sinó a qüestions alienes a la sistematització filosòfica; a l'espera d'anàlisis més profundes del sistema de 1801-1813, Renaut pot mantenir intactes les seves conclusions sobre l'excel·lència de la filosofia política de Fichte en tot 1796 condemnant-ne la posterior trajectòria, i de retruc assegurar a la projecció futura de la *Fichte-Forschung* el caràcter obert i polèmic, d'altra banda tan fichteà, en el que rau bona part del seu gran atractiu.

F. Forn

I. RADRIZZANI, *Vers la fondation de l'intersubjectivité chez Fichte. Des Principes à la Nova Methodo*; Paris, J. Vrin, 1993.

Aquest estudi és en principi una monografia consagrada exclusivament a la lectura i interpretació de la segona exposició de la Doctrina de la Ciència: els cursos inèdits dictats el 1796-99 i anunciats com a *Fundamenta philosophiae transcendentalis (die Wissenschafts-*